

IEVADS

1992.gada jūlijā pieņemtajos Helsinku lēmumos Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (EDSO) izveidoja augstā komisāra mazākumtautību jautājumos amatu, kā “konfliktu novēršanas līdzekli to iespējami agrīnā stadijā”. Šāds mandāts tika dots galvenokārt kā atbildes reakcija uz situāciju bijušajā Dienvidslāvijā, jo pastāvēja bažas, ka tas varētu atkārtoties citviet Eiropā, īpaši valstīs pārejas periodā uz demokrātisku valsts iekārtu, un ka tas varētu apdraudēt Parīzes Hartā paredzēto miera un labklājības solījumu, ko deva valstu un valdību vadītāji 1990.gada novembrī.

1993.gada 1.janvārī Makss van der Stūls (*Max van der Stoel*) stājās pie pienākumu pildīšanas kā pirmais EDSO augstais komisārs mazākumtautību jautājumos (turpmāk tekstā - AKMJ). Liekot lietā savu ievērojamo bijušā parlamenta deputāta, Nīderlandes ārlietu ministra, pastāvīgā pārstāvja Apvienotajās Nācijās un ilggadējo cilvēktiesību advokāta pieredzi, van der Stūls pievērsās daudzajām nesaskaņām starp mazākumtautībām un valsts varas iestādēm Eiropā, kuras, viņaprāt, varēja saasināties. Darbojoties neuzkrītoši ar diplomātisko līdzekļu palīdzību, AKMJ ir uzsācis darbību vairāk kā ducī valstu, tai skaitā Albānijā, Horvātijā, Igaunijā, Ungārijā, Kazahstānā, Kirgizstānā, Latvijā, bijušajā Dienvidslāvijas Republikā Maķedonijā, Rumānijā, Slovākijā un Ukrainā. Viņa uzmanība, pirmkārt, ir pievērsta tām situācijām, kurās nacionālām vai etniskām grupām piederošās personas vienā valstī veido skaitlisku vairākumu, bet otrā - skaitlisku mazākumu, tādējādi skarot abu valstu intereses un radot potenciālu starpvalstu attiecību saspīlējuma avotu vai konfliktu. Tiešām, šādi saspīlējumi ir noteikuši lielāko Eiropas vēstures daļu.

Pievēršoties to saspīlējumu būtībai, kuros iesaistītas mazākumtautības, AKMJ risina jautājumus kā neatkarīgs, objektīvs un sadarbībai gatavs partneris. Lai gan AKMJ nav uzraudzības mehānisms, tad viņš par savas darbības atskaites punktu specifiskām rekomendācijām izmanto tos starptautiskos standartus, kurus katra valsts ir atzinusi. Šajā sakarā ir svarīgi atcerēties saistības, ko uzņemušās visas EDSO dalībvalstis, jo īpaši 1990.gada konferences par cilvēktiesību dimensiju Kopenhāgenas

dokumentu, kas IV daļā formulē detalizētus pienākumus attiecībā uz mazākumtautībām. Ir vēl būtiski atzīmēt, ka uz visām EDSO dalībvalstīm attiecas Apvienoto Nāciju saistības cilvēktiesību jomā, ieskaitot mazākumtautību tiesības, un ka lielākajai daļai EDSO dalībvalstu saistoši ir arī Eiropas padomes standarti.

Pēc gandrīz četriem intensīva darba gadiem AKMJ ir spējis identificēt atsevišķas kopīgas problēmas un tēmas, kas bijušas viņa uzmanības lokā vairākās valstīs, kurās viņš ir darbojies. Mazākumtautību izglītība, sevišķi izglītība mazākumtautību valodā, ir izteikti prioritārs jautājums to vidū, jo, kā AKMJ nesen paziņoja: “Ir skaidrs, ka izglītība ir ārkārtīgi svarīgs elements personu, kas pieder mazākumtautībai, identitātes saglabāšanā un attīstīšanā”. Paturot to prātā, 1995.gada rudenī AKMJ lūdza Starpetnisko attiecību fondu (*Foundation on Inter Ethnic Relations*) konsultēties ar nelielu starptautiski atzītu ekspertu grupu, lai saņemtu viņu ieteikumus, kā EDSO darbības reģionā pienācīgi un saprātīgi realizēt mazākumtautību tiesības uz izglītību.

Starpetnisko attiecību fonds - 1993.gadā izveidota nevalstiska organizācija ar mērķi īstenot speciālus pasākumus AKMJ atbalstam - sarīkoja dažādu attiecīgo nozaru ekspertu konsultāciju sēriju, no kurām divas šādas tikšanās notika Hāgā. Ekspertu konsultantu vidū bija, gan juristi, kas specializējas starptautiskajās tiesībās, gan valodnieki un izglītības darbinieki, kas pārzina mazākumtautību stāvokli un vajadzības. Piedalījās šādi eksperti: Boids Robertsons (*A.G. Boyd Robertson*), gēļu valodas vecākais pasniedzējs Strečklaidas universitātē (*University of Stratchlyde*) (Apvienotā Karaliste); Pīters van Daiks (*Pieter van Dijk*), doktors, Valsts Padomes loceklis (Nīderlande); Asbjorns Eide (*Asbjørn Eide*), doktors, Norvēģijas Cilvēktiesību institūta direktors (Norvēģija); Reins Millersons (*Rein Müllerson*), profesors, Starptautisko tiesību katedras vadītājs Kings koledžā (Apvienotā karaliste); Alans Rosas (*Allan Rosas*), profesors, Obu akadēmiskā universitāte (Somija); Tove Skutnab-Kangas (*Tove Skutnabb-Kangas*), doktore, docente, Valodu un kultūras fakultāte Roskildes universitātē (Dānija); Giorgijs Zepe (*György Szépe*), profesors, Valodu zinātnes fakultāte Janus Pannonius universitātē (Ungārija); Patriks Tornberijs (*Patrick Thornberry*), profesors, Juridiskā fakultāte Kīles universitātē (Apvienotā Karaliste); Jens van der Velde (*Jenne van der Velde*), vecākais konsultants mācību

programmu jautâjumos Mâcību programmu pilnveidošanas nacionâlajâ institûtâ (Nîderlande).

Tâ kâ pastâvošie mazâkumtautību tiesību standarti ir cilvēktiesību sastâvdaļa, tad konsultâciju izejas punkts bija pieņēmums, ka valstis ievêro visas pârējâs saistības cilvēktiesību jomâ, jo îpaši brīvību no jebkâdas diskriminâcijas. Tika arî izvirzîta têze, ka visu cilvēktiesību galējais mērķis ir individuâla personības pilnīga un brîva attîstība vienlīdzības apstâkļos. Attiecîgi, tika izvirzîts, ka pilsoniskai sabiedrîbai ir jâbût atvêrtai un elastîgai pret izmaiņâm, tâdejâdi integrējot sevî visas, arî pie mazâkumtautîbâm piederošâs personas.

Tapušâs *Rekomendâcijas par mazâkumtautību tiesîbâm uz izglîtību* mēģina visnotaļ tiešâ valodâ izskaidrot mazâkumtautību tiesības uz izglîtību, kuras ir piemêrojamas visâs situâcijâs, kurâs darbojas AKMJ. Papildus tam, standarti ir interpretêti tâdâ veidâ, lai sekmētu to vienvēidîgu piemêrošanu praksē. Rekomendâcijas ir sadalîtas astoņâs apakšnodalâs, kas atbilst tiem izglîtības jautâjumiem, kas ir parâdîjušies praksē. Rekomendâciju sîkâks skaidrojums ir atrodams pievienotajâ Paskaidrojuma rakstâ, kur ir iekļautas tiešas atsauces uz attiecîgiem starptautiskiem standartiem.

HĀGAS REKOMENDĀCIJAS PAR AZĀKUMTAUTĪBU TIESĪBĀM UZ IZGLĪTĪBU

Starptautisko instrumentu gars

1. Tiesības saglabāt savu identitāti personām, kuras pieder mazākumtautībām, iespējams pilnīgi īstenot vienīgi tad, ja šīs personas izglītības procesā apgūst atbilstošas dzimtās valodas zināšanas. Tajā pat laikā, personām, kuras pieder mazākumtautībām, ir pienākums integrēties sabiedrībā kopumā, apgūstot atbilstošas valsts valodas zināšanas.
2. Piemērojot starptautiskos instrumentus, kas runā par labu personām, kuras pieder mazākumtautībām, valstīm konsekventi jāievēro vienlīdzības un nediskriminācijas pamatprincipi.
3. Ir jāņem vērā, ka attiecīgās starptautiskās saistības un pienākumi veido starptautisko standartu minimumu. Mēģinājums interpretēt šīs saistības un pienākumus ierobežojošā veidā būtu pretrunā ar to garu un mērķi.

Līdzekļi un resursi

4. Valstīm jārisina mazākumtautību tiesību uz izglītību jautājumi aktīvā to sekmējošā veidā. Kur tas ir nepieciešams, valstīm jāveic īpaši pasākumi tām maksimāli pieejamo resursu ietvaros - kā individuāli, tā arī starptautiskās palīdzības un sadarbības (īpaši ekonomiskās un tehniskās) ceļā, lai aktīvi īstenotu mazākumtautību tiesības uz izglītību savā valodā.

Decentralizācija un līdzdalība

5. Valstīm jārada apstākļi, kas dotu iespēju mazākumtautību pārstāvības institūcijām efektīvi piedalīties politikas un programmu izstrādāšanā un īstenošanā, kas skar mazākumtautību izglītību.

6. Valstīm jāpiešķir reģionālajām un vietējām varas iestādēm atbilstošas pilnvaras risināt mazākumtautību izglītības jautājumus, tādējādi arī veicinot mazākumtautību līdzdalību politikas izstrādāšanas procesā reģionālā un (vai) vietējā līmenī.
7. Valstīm jāveic pasākumi, lai sekmētu vecāku līdzdalību un izvēli vietēja līmeņa izglītības sistēmā, tajā skaitā izglītību mazākumtautību valodā.

Publiskās un privātās institūcijas

8. Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām, personām, kuras pieder mazākumtautībām, tāpat kā pārējām personām, ir tiesības izveidot un vadīt privātas izglītības iestādes atbilstoši nacionālajām tiesībām. Šādas iestādes var būt skolas, kurās mācības notiek mazākumtautību valodā.
9. Pamatojoties uz mazākumtautībām piederošu personu tiesībām izveidot un vadīt savas izglītības iestādes, valstis nedrīkst kavēt minēto tiesību īstenošanu, pieņemot pārmērīgi apgrūtinošus juridiska un administratīva rakstura nosacījumus, kas regulē šādu iestāžu izveidošanu un vadīšanu.
10. Privātajām izglītības iestādēm mazākumtautību valodā ir tiesības pieprasīt finansu līdzekļus no valsts budžeta, starptautiskajiem avotiem vai privātā sektora bez jebkādiem ierobežojumiem vai diskriminācijas.

Mazākumtautību izglītība pamatskolas un vidusskolas līmenī

11. Bērna attīstībā izšķirošā nozīme ir pirmajiem izglītības gadiem. Izglītības procesa pētījuma rezultāti liecina, ka pirmsskolas un bērnudārza līmenī mācībām jānotiek bērna pamatvalodā. Valstīm, kur vien tas iespējams, jārada apstākļi, kas ļautu vecākiem izdarīt šādu izvēli.
12. Pētījumi norāda, ka pamatskolā mācību programmu vislabāk būtu pasniegt mazākumtautību valodā. Mazākumtautību valoda

būtu jāmāca kā pastāvīgs mācību priekšmets. Oficiālā valsts valoda arī būtu jāmāca kā pastāvīgs mācību priekšmets; to ieteicams darīt skolotājiem, kuri labi pārvalda abas valodas un izprot bērnu kultūras un valodas pamatu. Šā perioda beigās daži praktiski vai ne pārāk teorētiski priekšmeti būtu jāmāca valsts valodā. Valstīm, kur vien tas iespējams, jārada apstākļi, kas vecākiem dotu iespēju izdarīt šādu izvēli.

13. Vidusskolā liela daļa mācību priekšmetu būtu jāmāca mazākumtautību valodā. Mazākumtautību valoda būtu jāmāca kā pastāvīgs mācību priekšmets. Valsts valoda arī būtu jāmāca kā pastāvīgs mācību priekšmets; ieteicams to darīt skolotājiem, kuri labi pārvalda abas valodas un izprot bērnu kultūras un valodas pamatu. Šajā periodā būtu pakāpeniski jāpalielina valsts valodā mācāmo priekšmetu skaits. Pētījumi liecina - jo pakāpeniskāks ir šis process, jo labāk bērniem.
14. Izglītības mazākumtautību valodā saglabāšana pamata un vidusskolas līmenī lielā mērā ir atkarīga no iespējas piesaistīt visās disciplīnās pamatvalodā sagatovatus pasniedzējus. Tādēļ, vadoties no pienākuma nodrošināt atbilstošas iespējas iegūt izglītību mazākumtautību valodā, valstīm ir jānodrošina atbilstošas iespējas pienācīgi sagatavot pasniedzējus un jāveicina šādas apmācības pieejamība.

Mazākumtautību izglītība arodskolās

15. Profesionālajai izglītībai mazākumtautību valodā jābūt pieejamai noteiktos priekšmetos, ja personas, kuras pieder attiecīgām mazākumtautībām, ir izteikušas šādu vēlmi, apliecinājušas vajadzību pēc tās un ja viņu skaits to attaisno.
16. Arodskolās, kas paredz mācības dzimtajā valodā, mācību programmām jābūt sastādītām tā, lai pēc skolas beigšanas, tās nodrošinātu studentiem iespēju darboties savā profesijā gan mazākumtautību, gan valsts valodās.

Mazâkumtautību izglītība augstskolu līmenī

17. Personām, kuras pieder mazâkumtautībām, jābūt nodrošinātai iespējai iegūt augstāko izglītību savā valodā, ja viņas ir apliecinājušas šādu nepieciešamību un ja viņu skaits to attaisno. Augstāko izglītību mazâkumtautību valodā var leģitīmi nodrošināt, radot nepieciešamos apstākļus esošajās izglītības struktūrās, ja tās var apmierināt attiecīgās mazâkumtautības vajadzības. Personas, kuras pieder mazâkumtautībām, var arī meklēt veidus un līdzekļus, lai izveidotu savas izglītības iestādes augstskolu līmenī.
18. Situācijas, kurās mazâkumtautība nesenā pagātnē ir uzturējusi un pārvaldījusi savas augstākās izglītības iestādes, ir jāņem vērā nosakot nâkotnes izglītības iespējas.

Mâcību programmas izstrādâšana

19. Ņemot vērā nozīmi un svarīgumu, kādu starptautiskie instrumenti piešķir multikulturālai izglītībai un mazâkumtautību vēstures, kultūras un tradīciju mâcīšanai, valsts izglītības iestādēm ir jānodrošina, lai vispārējās obligātās mâcību programmas ietver attiecīgo mazâkumtautību vēstures, kultūru un tradīciju mâcīšanu. Rosinot sabiedrības vairākumu apgūt valstī dzīvojošo mazâkumtautību valodas, valsts dotu savu ieguldījumu tolerances un multikulturālisma nostiprinâšanâ valstī.
20. Mâcību programmas saturs, kas attiecas uz mazâkumtautībām, jāizstrādâ ar attiecīgo mazâkumtautību pârstâvības institūciju aktīvu līdzdalību.
21. Valstīm būtu jāveicina centru veidošana, kas nodarbotos ar mâcību programmu izglītībai mazâkumtautību valodâ sastâdīšanu un izvērtēšanu. Šâdi centri var darboties jau pastâvošo institūciju ietvaros, ja tās spēj pietiekami nodrošinât mâcību programmu mērķu sasniegšanu.

PASKAIDROJŠS RAKSTS HĀGAS REKOMENDĀCIJĀM PAR MAZĀKUMTAUTĪBU TIESĪBĀM UZ IZGLĪTĪBU

Vispārējs ievads

1948.gada Vispārējā cilvēktiesību deklarācija lauza jaunu ceļu - tas bija pirmais starptautiskais instruments, kas pasludināja izglītību par cilvēka tiesību.

Deklarācijas 26.pants nosaka, ka pamatizglītība ir obligāta. Tas uzliek valstīm pienākumu padarīt tehnisko un profesionālo izglītību pieejamu visiem, un augstāko izglītību - pieejamu katram pēc spējām. Tas arī skaidri nosaka, ka izglītības mērķis ir cilvēka personības pilnīga attīstīšana un cieņas nostiprināšana pret cilvēktiesībām un pamatbrīvībām. 26.pants nosaka, ka izglītībai ir jāveicina sapratne, tolerance un draudzība starp nācijām, rasēm un reliģiskām grupām un ka tai ir jādod savs ieguldījums miera uzturēšanā. Tas arī skaidri nosaka, ka vecākiem ir primāras tiesības izvēlēties, kāda izglītība būtu jādod viņu bērniem. 26.panta nosacījumi vairākkārt ar lielāku uzsvāru ir atkārtoti starptautiskajās līgumtiesībās un daudz detalizētāk - **starptautiskā pakta “Par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām”** 13.pantā.

26.pants nosaka atklātības toni un saturu nākamajiem starptautiskajiem instrumentiem, kas ir radušies laika gaitā un ir apstiprinājuši un tālāk attīstījuši tiesības uz izglītību gan vispār, gan attiecībā uz mazākumtautībām.

- **Starptautiskā pakta “Par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām”** 27.pants.
- **Konvencijas par bērna tiesībām** 30.pants.

Augstāk minētie panti garantē mazākumtautībām tiesības lietot savu valodu kopā ar citiem savas grupas locekļiem. Zemāk minētie panti

attiecīgi garantē mazākumtautībām iespēju mācīties dzimto valodu vai mācīties dzimtajā valodā.

- **UNESCO Konvencijas pret diskrimināciju izglītībā 5.pants.**
- **EDSO konferences par cilvēktiesību dimensiju Kopenhāgenas tikšanās dokumenta 34.punkts.**
- **ANO deklarācijas “Par personu tiesībām, kuras pieder nacionālajām vai etniskajām, reliģiskajām un lingvistiskajām mazākumtautībām” 4.pants.**
- **Vispārējās konvencijas “Par mazākumtautību aizsardzību” 14.pants.**

Visi šie dokumenti dažādās pakāpēs deklarē mazākumtautību tiesības uzturēt savu kolektīvo identitāti ar dzimtās valodas starpniecību. Šīs tiesības tiek realizētas, pirmkārt, ar izglītības palīdzību. Taču tajos pašos dokumentos ir uzsvērts, ka tiesībām saglabāt kolektīvo identitāti ar mazākumtautību valodas palīdzību ir jābūt līdzsvarotām ar pienākumu integrēties un līdzdarboties sabiedrībā kopumā. Tāda integrācija prasa labu gan sabiedrības, gan valsts valodas (valodu) zināšanu apguvi. Šādas mijiedarbības svarīga sastāvdaļa ir tolerances un plurālisma veicināšana ir arī svarīgs šādas dinamikas komponents.

Starptautiskie cilvēktiesību instrumenti, kas attiecas uz izglītību mazākumtautību valodā, joptojām ir neskaidri un vispārīgi. Tajos nav norādes uz izglītības pieejamības pakāpi, nedz arī uz to, kādā līmenī mazākumtautībām ir jānodrošina izglītība dzimtajā valodā. Tādi jēdzieni kā “pietiekamas iespējas” mācīties mazākumtautību valodu vai tajā mācīties, kā tas ir formulēts Eiropas Padomes **Vispārējās konvencijas “Par mazākumtautību aizsardzību” 14.pantā**, ir jāskata citu nosacījumu kontekstā. Tādi ir: nepieciešamība pēc labvēlīgiem apstākļiem, kas veicina valodas un kultūras saglabāšanu, uzturēšanu un attīstīšanu, kā tas ir minēts šīs pašas konvencijas 5.pantā; vai prasība veikt nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu mazākumtautību etnisko, kultūras, lingvistisko un reliģisko identitāti, kā tas ir noteikts **EDSO konferences par cilvēktiesību dimensiju Kopenhāgenas tikšanās**

dokumenta 33.punktâ.

Neatkarīgi no pieejamības līmeņa, kādu valsts varētu nodrošināt, to nedrīkst noteikt patvaļīgi. No valstīm tiek prasīts, lai tās pienācīgi novērtē mazākumtautību vajadzības, jo šīs vajadzības tiek pastāvīgi izteiktas un apliecinâtas konkrêtajās sabiedrībās.

Pašâm mazākumtautībâm būtu jāizvirza tikai pamatotas prasības. Tâm nopietni jāapsver tâdi pamatoti faktori kâ pašu skaits, demogrâfiskâ koncentrâcija attiecīgajâ reģionâ (reģionos), kâ arī savas spējas sniegt savu ieguldījumu šo pakalpojumu un iestâžu turpmâkai uzturēšanai.

Starptautisko instrumentu gars

Gadu gaitâ mainījies mazākumtautību tiesību formulējums starptautiskajos dokumentos. Pasīvo formulējumu "...personâm, kuras pieder mazākumtautībâm, nedrīkst liegt tiesības...", kas atrodams **starptautiskajâ paktâ "Par pilsoniskajâm un politiskajâm tiesībâm"** (1966.gads), nomainījusi pozitīvâka, aktīvâka pieeja "...valstis aizsargâs mazākumtautību etnisko, kultūras, lingvistisko un reliģisko identitâti...", kas ietverta **EDSO konferences par cilvēktiesību dimensiju Kopenhâgenas tikšanās dokumentâ** (1990.gads). Šis progresīvâs izmaiņas pieejâ norâda, ka starptautisko instrumentu ierobežota vai šaura interpretâcija neatbilst to garam.

Turklât mazākumtautību izglītības iespējâm jābūt noteiktâm atbilstoši vienlīdzības un nediskriminâcijas pamatprincipiem, kâ tie ir formulēti **Apvienoto Nâciju Statūtu 1.pantâ** un **Vispārējâs cilvēktiesību deklarâcijas 2.pantâ** un kâ tie ir atkārtoti lielâkajâ daļâ starptautisko instrumentu. Vērâ ir jāņem arī katras valsts specifiskie apstâkļi.

Līdzekļi un resursi

EDSO dalībvalstis tiek mudinâtas risinât mazākumtautību jautājumu aktīvâ veidâ, proti, **Kopenhâgenas dokumenta 31.punkta** garâ, kas aicina valstis veikt īpašus pasākumus, lai nodrošinâtu to personu pilnīgu vienlīdzību, kuras pieder mazākumtautībâm. Tâdâ pašâ garâ **Kopenhâgenas dokumenta 33.punkts** prasa valstīm aizsargât attiecīgâs

valsts teritorijâ dzîvojošo mazâkumtautîbu etnisko, kultûras lingvistisko un reliģisko identitâti un radît apstâkļus šis identitâtes veicinâšanai.

Atsevišķos gadîjumos EDSO dalîbvalstîm nâkas saskarties ar nopietnu naudas lîdzekļu trûkumu, kas var pamatoti mazinât to spēju realizēt izglîtîbas politiku un programmas mazâkumtautîbu labâ. Lai gan dažas tiesîbas ir jârealizē nekavējoties, valstîm jâtiecas pakâpeniski sasniegt tiesîbu îstenošanu uz izglîtîbu mazâkumtautîbu valodâ tâm maksimâli pieejamo resursu ietvaros, tai skaitâ arî starptautiskâs palîdzîbas un sadarbîbas ceļâ **starptautiskâ pakta “Par ekonomiskajâm, sociâlajâm un kultûras tiesîbâm”** garâ.

Decentralizâcija un lîdzdalîba

Vispârējâs konvencijas “Par mazâkumtautîbu aizsardzîbu” 15.pants, EDSO konferences par cilvêktiesîbu dimensiju Kopenhâgenas tikšanās dokumenta 30.punkts un ANO deklarâcijas “Par personu tiesîbâm, kuras pieder nacionâlajâm vai etniskajâm, reliģiskajâm un lingvistiskajâm mazâkumtautîbâm” 3.pants - tie visi uzsver nepieciešamîbu mazâkumtautîbâm piedalîties lēmumu pieņemšanas procesâ, îpaši tajos gadîjumos, kad apspriežamie jautâjumi tâs tieši ietekmē.

Efektîva lîdzdalîba lēmumu pieņemšanas procesâ, îpaši, ja tas ietekmē mazâkumtautîbas, ir demokrâtijas procesa būtiska sastâvdaļa.

Valstîm ir jâveicina vecâku aktîva iesaistîšana vietējâ un reģionâlâ lîmenî, kâ arî mazâkumtautîbu pârstâvîbas institûciju efektîva lîdzdalîba izglîtîbas procesâ (ieskaitot lîdzdalîbu mazâkumtautîbâm domâto mâcîbu programmu izstrâdâšanâ) **Kopenhâgenas dokumenta 35.punkta** garâ, kas uzsver mazâkumtautîbu pârstâvju efektîvas lîdzdalîbas nozîmi sabiedriskajâ dzîvē, ieskaitot jautâjumus par pašu identitâtes aizsardzîbu un veicinâšanu.

Publiskâs un privâtâs institûcijas

Starptautiskâ pakta “Par pilsoniskajâm un politiskajâm tiesîbâm” 27.pants paredz mazâkumtautîbâm tiesîbas lietot savu valodu kopâ ar

cietiem savas grupas locekļiem. **Starptautiskâ pakta “Par ekonomiskajâm, sociâlajâm un kultûras tiesîbâm”** 13.pants garantê vecâkiem tiesîbas izvêlêties saviem bérniem skolas, kuras nav izveidojusi valsts. Tas arī garantê indivîdiem un grupâm tiesîbas veidot un vadît alternatîvas izglîtîbas iestâdes, ja tâs atbilst valsts noteiktajiem minimâlajiem izglîtîbas standartiem. **Vispârêjâs konvencijas “Par mazâkumtautîbu aizsardzîbu”** 13.pants nosaka mazâkumtautîbu tiesîbas izveidot un vadît savas izglîtîbas iestâdes, taçu valstij nav pienâkuma tâs finansêt. **Kopenhâgenas dokumenta** 32.punkts neuzliek valstij pienâkumu finansêt šîs iestâdes, bet nosaka, ka tâs var “atbilstoši nacionâlajai likumdošanai meklêt valsts atbalstu”.

Mazâkumtautîbu tiesîbas izveidot un vadît savas institûcijas, tai skaitâ izglîtîbas iestâdes, ir labi pamatotas starptautiskajâs tiesîbâs un kâ tâdas tâs ir jâatzîst. Lai gan saskaņâ ar nacionâlo likumdošanu valstij ir tiesîbas administratîvi uzraudzît šo procesu, tâ nedrîkst traucêt šo tiesîbu îstenošanu, nosakot nepamatotus administratîvas prasîbas, kas mazâkumtautîbâm varētu padarît praktiski neiespêjamu savu izglîtîbas iestâžu izveidošanu.

Kaut arī valstîm nav formâla pienâkuma finansêt šîs privâtâs iestâdes, tâm nedrîkst liegt iespêju meklêt lîdzekļus no visiem vietêjiem un starptautiskajiem avotiem.

Mazâkumtautîbu izglîtîba pamata un vidusskolas lîmenî

Starptautiskie instrumenti, kas attiecas uz izglîtîbu mazâkumtautîbu valodâ, deklarê, ka mazâkumtautîbâm ir ne vien tiesîbas uzturêt savu identitâti ar dzimtâs valodas palîdzîbu, bet ir arī tiesîbas integrêties un lîdzdarboties sabiedrîbâ kopumâ, apgûstot valsts valodu.

No teiktâ izriet, lai visefektîvâk sasniegtu starptautiskajos instrumentos par mazâkumtautîbu aizsardzîbu un integrâciju nospraustos mêrķus, ir jâpanâk, lai mazâkumtautîbas apgûtu vairâkas valodas. Rekomendâcijas, kas attiecas uz pamata un vidusskolas izglîtîbu, ir domâtas kâ vadlînijas mazâkumtautîbu valodas attîstîšanâ izglîtîbas politikas un attiecîgo programmu izstrâdâšanâ.

Piedāvâtās pieejas pamatâ ir pētījumi par izglītību, un tâ ir uzskatâma par attiecīgo starptautisko normu reâlu interpretâciju.

Šīs pieejas efektivitâte ir atkarīga no daudziem faktoriem. Vispirms, jāņem vērâ tas, kâ šī pieeja nostiprina vâjâkâs mazākumtautības dzimto valodu kâ līdzekli mâcību procesâ. Otrs faktors ir - kâdâ mērâ visâ mâcību procesâ ir iesaistīti divvalodīgie skolotâji.

Viens no vērâ ņemamiem faktoriem ir tas, kâdâ apjomâ mazākumtautību un valsts valodas tiek pasniegtas kâ mâcību priekšmeti visu 12 skolas gadu laikā, un visbeidzot, kâdâ apjomâ abas valodas tiek maksimâli efektīvi izmantotas kâ mâcībvaloda dažâdâs bērna izglītības fâzēs.

Šī pieeja mēģina radīt vidi, kas nepieciešama vâjâkâs mazākumtautību valodas attīstībai. Tâ ievērojami atšķiras no citâm pieejâm, kuru mērķis ir mazākumtautības valodas mâcīšana vai pat minimâla apmâcība mazākumtautības valodâ, lai veicinâtu agru pâreju uz mâcībâm tikai valsts valodâ.

“Iegremdēšanas” veida pieejas, kad mâcības notiek vienīgi valsts valodâ un mazākumtautību bērni ir pilnīgi integrēti vairākuma bērnu klasēs, neatbilst starptautiskajiem standartiem. Līdzīgi tas attiecas arī uz nošķirtajâm skolâm, kurâs mâcības notiek tikai mazākumtautības valodâ visa mâcību procesa laikā un kurâs vairākuma valoda vispâr netiek mâcīta vai tiek mâcīta mazâ apjomâ.

Mazākumtautību izglītība arodskolâs

Mazākumtautībâm piederošo personu tiesības apgūt savu dzimto valodu vai mâcīties tajâ, kâ tas ir formulēts **Kopenhâgenas dokumenta** 34.punktâ, ietver arī tiesības uz profesionâlo izglītību dzimtajâ valodâ noteiktos priekšmetos. EDSO dalībvalstīm ir jānodrošina iespēja saņemt šâdu apmâcību vienlīdzības un nediskriminācijas garâ tur, kur šâda vēlme ir acīmredzama un pieprasītâju skaits to attaisno.

No otras puses, nedrīkst mazinât valsts spēju plânot un kontrolēt savu ekonomisko un izglītības politiku. Mazākumtautību arodskolâs beidzēju prasme savâ profesionâlajâ darbâ lietot arī valsts valodu ir uzskatâma par

priekšrocību. Tas viņiem dotu iespēju strādāt gan tajā reģionā, kur koncentrējusies attiecīgā mazākumtautība, kā arī jebkurā citā vietā valstī. Pārejas perioda laikā uz tirgus ekonomiku, kas paredz neierobežotu preču, pakalpojumu un darbaspēka pārvietošanos, ierobežojumi var radīt valstij grūtības sekmēt nodarbinātību un vispārējo ekonomisko attīstību. Tādēļ profesionālajai izglītībai mazākumtautību valodā ir jānodrošina, lai skolēni pietiekamā līmenī apgūtu nepieciešamās iemaņas arī valsts valodā (valodās).

Mazākumtautību izglītība augstskolās

Tāpat kā iepriekšējā gadījumā, tiesības mācīties dzimto valodu vai mācīties tajā, kā tas ir formulēts **Kopenhāgenas dokumenta** 34.punktā, varētu nozīmēt mazākumtautību tiesības saņemt augstāko izglītību dzimtajā valodā. Arī šajā gadījumā jāņem vērā vienlīdzīgu iespēju un nediskriminācijas principi, kā arī sabiedrības vajadzības un skaitliskais pamatojums. Ja valdība nesniedz finansējumu, tā nedrīkst ierobežot mazākumtautību brīvību dibināt savas augstākās izglītības iestādes.

Kopenhāgenas dokumenta 33.punkts uzsver valsts nozīmi ne tikai mazākumtautības identitātes aizsargāšanā, bet arī tās veicināšanā. Ņemot to vērā, valstīm ir jāapsver iespēja padarīt augstāko izglītību pieejamu mazākumtautību valodā, kur šāda vajadzība ir apliecināta un mazākumtautības skaits to attaisno. Šajā sakarā augstākās izglītības iegūšanu dzimtajā valodā nedrīkst ierobežot pasniedzēju apmācīšanas jomā.

To pasākot jāņem vērā finansiālie ierobežojumi īpaši tajās valstīs, kas atrodas pārejas periodā uz tirgus ekonomiku. Augstākās izglītības nodrošināšana mazākumtautību valodā nenozīmē paralēlu izglītības struktūru veidošanu. Vēl jo vairāk, izglītības iestāžu norobežošana augstskolu līmenī varētu veicināt mazākuma izolāciju no vairākuma. **Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas** 26.pants uzsver, ka izglītības mērķis ir sapratnes, tolerances un draudzības veicināšana starp nācijām, rasēm un reliģiskām grupām. Šādā garā, paturot prātā integrāciju, vairākuma un mazākumtautību intelektuālā un kultūras attīstība nedrīkst norisināties izolēti.

Mâcību programmas izstrâdâšana

Kopš Otrâ pasaules kara beigâm arvien pieaugošais starptautisko instrumentu skaits ir licis arī lielâku uzsvaru uz izglîtības mērķiem. Saskaņâ ar šiem dokumentiem izglîtība ir nepieciešama ne tikai akadēmiskiem vai tehniskiem mērķiem, bet arī, lai ieaudzinâtu tâdas vârtības kâ tolerance, plurâlisms, antirasisms, starptautiskâ un starpetniskâ saskaņa. Šis prasības acîmredzami uzliek îpašu atbildību valstîm, kurâs dzîvo mazâkumtautības. Îpaši svarîgs valstu iekšējâs stabilitâtes nosacîjums ir mierîga lîdzâspastâvēšana un saskaņa starp etniskâm un citâm grupâm. Šâda lîdzâspastâvēšana un saskaņa ir arī nozîmîgs faktors reģionâlâ miera un stabilitâtes saglabâšanâ.

ANO deklarâcijas “Par personu tiesîbâm, kuras pieder nacionâlajâm vai etniskajâm, reliģiskajâm un lingvistiskajâm mazâkumtautîbâm” 4.pants prasa valstîm “veicinât to teritorijâ dzîvojošo mazâkumtautību vâstures, tradîciju, valodas un kultûras zinâšanas”. **Vispârējâs konvencijas “Par mazâkumtautību aizsardzību”** 12.pants uzliek valstîm pienâkumu “sekmēt mazâkumtautību kultûras, vâstures, valodas un reliģijas zinâšanu apguvi”.

EDSO konferences par cilvêktiesību dimensiju Kopenhâgenas tikšanâs dokumenta 34.punkts izvirza prasību, ka skolu mâcību programmâs valstis ņems vērâ “mazâkumtautību vâsturi un kultûru”.

Šie dokumenti izvirza valstîm prasības iekļaut skolas mâcību programmâ attiecîgo valstî dzîvojošo mazâkumtautību vâstures un tradîciju mâcîšanu. Lēmumu valsts iestâdes var pieņemt pašas, bez attiecîgo mazâkumtautību pârstâvju lîdzdalîbas. Šâda pieeja nav ieteicama, un tai varētu būt negatîvas sekas.

Vispârējâs konvencijas “Par mazâkumtautību aizsardzību” 15.pantâ, **EDSO konferences par cilvêktiesību dimensiju Kopenhâgenas tikšanâs dokumenta** 30.punktâ, kâ arī **ANO deklarâcijas “Par personu tiesîbâm, kuras pieder nacionâlajâm vai etniskajâm, reliģiskajâm vai lingvistiskajâm mazâkumtautîbâm”** 3.pantâ ir uzsvêrta nepieciešamîba mazâkumtautîbâm lîdzdarboties lēmumu

pieņemšanas procesā īpaši tajos gadījumos, kad apspriežamie jautājumi tieši attiecas uz tām.

Centru veidošana, kas nodarbotos ar mācību programmu izstrādāšanu izglītībai mazākumtautību valodā, veicinātu šo abpusējo lēmumu pieņemšanas procesu un nodrošinātu tā kvalitāti un profesionalitāti.

Noslēgums

Daudzās EDSO dalībvalstīs mazākumtautību tiesības uz izglītību ir sāpīgs jautājums. Savukārt mācību process spēj efektīvi veicināt un nostiprināt savstarpēju cieņu un sapratni starp dažādām dalībvalstīs dzīvojošām grupām.

Paturot prātā šī jautājuma šobrīd delikāto raksturu un starptautiskajos cilvēktiesību instrumentos ietverto standartu plašo un vispārējo dabu, mazākumtautību tiesību uz izglītību jautājuma dziļāku izpratni un labāku tā risinājuma atrašanu var veicināt izstrādājot virkni rekomendāciju. Hāgas rekomendācijas nav visaptverošas. To mērķis ir kalpot valstīm par pamatu, lai palīdzētu tām izstrādāt mazākumtautību izglītības politiku.

**HĀGAS REKOMENDĀCIJAS
PAR MAZĀKUMTAUTĪBU
TIESĪBĀM UZ IZGLĪTĪBU**

HĀGA 1996

ISBN 90 - 75989-01-6

Øo bukletu publicèjis Starpetnisko attiecìbu fonds (*The Foundation on Inter-Ethnic Relations*). Øo bukletu drìkst kopèt un izplatìt, kâ uzskatât par vajadzìgu. Búsìm pateicìgi par norâdi uz informâcijas avotu.

The Foundation on Inter-Ethnic Relations
Prinsessegracht 22
2514 AP The Hague
Tel.: +31 (0) 70 363 6033
Fakss: +31 (0) 70 346 5213
Elektroniskais pasts: FIER@Euronet.nl